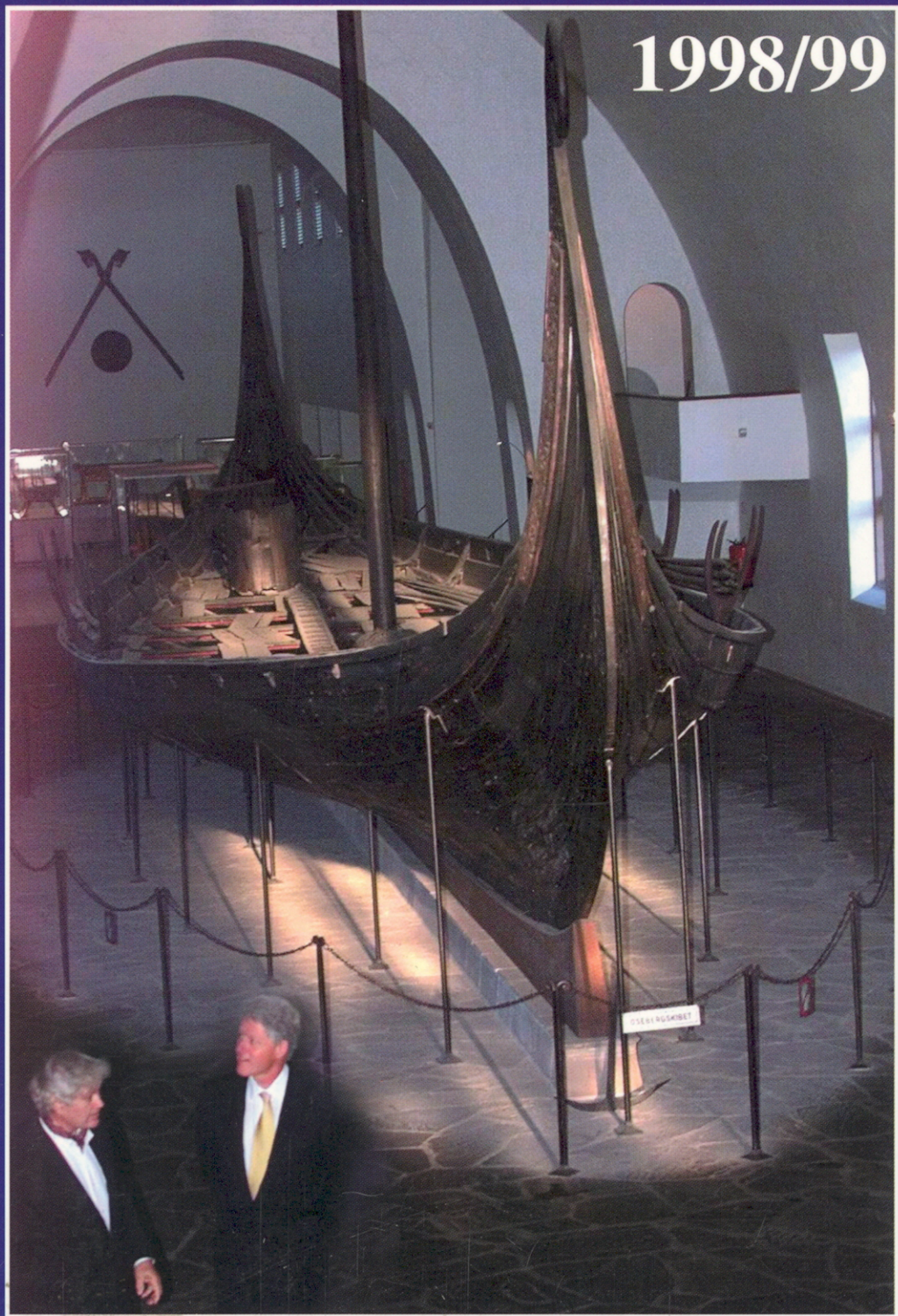

VESTFOLDMINNE

1998/99

UTGITT AV VESTFOLD HISTORIELAG

Oseberghaugen – en stratigrafisk historie

Av Terje Gansum og Thomas Risan

Dedikert til Björn Ambrosiani.

Innledning

Det er skrevet bindtykke verk om Osebergfunnet (Osebergfundet bind I, II III, V, Christensen *et al* 1992, Røthe 1994, Gansum 1995, Arwill-Nordbladh 1998a). Man kan derfor få inntrykk av at det meste er skrevet om dette funnet. Foreliggende artikkel er første presentasjon av et større pågående arbeid med å skrive om Osebergfunnet ut fra primærkildene. Vi har valgt å gå til dagbøkene, til fotomaterialet og brevene for å belyse dette rike vikingtidsfunnet (Gansum & Risan in prep.). Emnet i denne artikkel er haugens tilblivelse og stratigrafi samt noe om dens plassering i landskapet og kvinnene som var lagt i haugen. Det blir ikke trukket så tunge vekslers på dagbøkene i denne artikkelen og de tolkningene som her framsettes er preliminare og noe skissemessige. Vi håper at diskusjon kan føre til ny kunnskap som vi kan ta med oss videre i arbeidet med Osebergfunnet.

For å nærme oss et slikt problemkompleks ønsker vi å dele haugleggingsprosessen opp i analytiske faser. Det er et presentasjonsteknisk dilemma vi står ovenfor; skal vi nøste oss tilbake til startpunktet eller skal vi presentere vår tolkning fra start til haugen ligger der ferdig bygd? Vår målsetting er å presentere en mulig handlingsrekkefølge, derfor valgte vi sistnevnte strategi for presentasjonen. Vi vil fokusere på tidsspenet vi mener å kunne belegge for haugbyggingen og sette dette i relasjon til ritualene som kan knyttes til haugens innhold.

Fase 1, valg av sted

Stedet hvor haugen ligger må vi kunne tro representerer et bevisst valg. Dette valget stiller oss ovenfor utfordringer. Arkeologisk sett vil en slik spørsmålstilling sette landskapet som kilde i sentrum. Hvilke vurderinger kan vi tenke oss at de la til grunn for stedsvalget? Oseberghaugen ligger nede ved en bekk i en liten dal, på fuktig mark. Det er den eneste av de kjente storhaugene fra vikingtiden i Vestfold som ikke ligger i tilknytning til regionale ferdselsårer (Gansum 1997:32). Slagendalen ligger slik til at ferdsel gjennom dalen kan føre vandreren til den store morenen Raet, ved gården Vestre Rom. Det er ikke påvist spor som kan indikere at dette var en viktig ferdselsåre.

Slagendalen ender i nord mot i ei myr, men før myra ligger det store gårder; Østre og Vestre Rom. På Vestre Rom har det ligget minst fire storhauger, orientert langs Osebergbekken, noe som gir Oseberghaugen en lokal forankring i landskapet (Gansum 1995:95,134). Lokaliseringen av Oseberghaugen synes å ha unngått visuell kontakt og tilknytning til gårdsbebyggelse hvor det er kjent fornminner. Kanskje er spørsmålet om haugens gårdstilknytning et dårlig formulert spørsmål? Det kan synes som om denne antimonumentale plasseringen var et destinasjonssted, det var hit de skulle, ikke lenger. Spørsmålet blir da: var det noe her i dalen fra før, eller ble stedet konstituert som rituell arena i og med haugbyggeriet? For å nærme oss dette bør vi se hvordan det underordnede landskapsrommet kan oppfattes på stedet. Det er begrenset innsyn til lokaliteten, og utsynet blir sterkt strukturert av dalens korridorvirkning. I og med at haugen ligger på laveste punkt i dalen utgjør den kun en liten kontrast i landskapet, bortsett fra hvis en betrakter den fra øst. På haugens østside er det en flate, og fra flaten går en slak skråning opp mot øst. Den er nærmest å betrakte som en amfiscene. Det er ikke store avstandene og intimiteten, selv for større menneskemengder, blir ivaretatt. Høyderyggen som den slake skråningen er del av, stenger for ytterligere innsyn fra øst. Mot vest avskjermes lokaliteten av høydedraget Skjolden, som er en forlengelse av Klokkeåsen mot nord. Det er ikke mulig å se Oseberghaugen fra gårdene i vest, bortsett fra Roberg, der er det ikke kjent fornminner.

Fase 2, forberedelser på stedet

Hvilke(n) begrunnelse(r) som til slutt avgjorde stedsvalget, går ikke å vite. Vi følger handlingsgangen videre ved å se hva som ble gjort på lokaliteten i forkant av selve haugbyggeriet. Under utgravingen ble det avdekket spor i form av to triangelære kullholdige steinlegninger. De beskrives slik i dagboken:

”En **stenlægn**ing med kul f. i V. enden av den store vandgrøft, lig den tidligere fundne. Kun kanten undersøgt. Den ligger 1 m. under haugens **nuværende** overflate paa dette sted, og er i skjæringen ca. 1,40 bred. Umiddelbart ved dens S. kant ses i skjæringen at **lerlaget synker** sydoover =

Fig. 1. Fotografiet viser den nordøstre trekantete steinlegningen som var plassert i relasjon til groppen som var gravd til skipet (Bind I: fig. 65.). Hvilken funksjon denne steinlegningen har hatt og hva trekullet som lå i den representerer, bør bli gjenstand for mer tenkning. Kull innehar potensiale for endring gjennom bruk av ild. Dette transformative element er kanskje ikke uvesentlig i denne haugkonteksten?

begyndende nedgravning i leren for skibet, og paa samme sted ovenfor ses tørvelaget at begynde. (Innskutt i margen: Nei – det er naturlig skråning i jordbakken (eller sänkning)) Det hæver sig jevn-sides med at lerranden sænkes. – Er disse stenlægninger **offerplasse?** – en paa hver side om og utenfor N-stevnen? Er der tilsvarende utenfor S. stevnen?? Eller er det ældre brandblusser, jfr. De ved Klokkeraasen?” (Gustafson 1904: 1. juli).

Sent på høsten ble den nordøstre steinlegningen utgravd:

”Gruen i skaktens N.O. hjørne utgraves. Den ligger paa den gamle jordoverflate og skraaner meget svakt, dels mot Syd, dels mot Vest” (Gustafson 1904:19. oktober). Det ble fotografert (Foto 62 og 65) og samlet inn kullprøver (funnummer 367: Kul fra sidste grue. (Gustafson 1904:20. oktober).

Steinlegningene er spadd ned i markoverflaten. I den fuktige marken synes det mest sannsynlig at steinlegningene er laget i forkant av haugleggingen, og avstemt etter størrelsen på skipet som skulle benyttes. Hva disse steinlegningene er brukt til er vanskelig å avgjøre. De synes ikke å bestå av skjorbrente stein, og det omtales kull, men ikke aske. I bind I hvor Brøgger publiserer funnet, er det omtalt 4 slike ”stenrøiser”, en i hvert hjørne for skipet (Brøgger 1917a:83). Denne symmetrien brytes opp når Brøgger igjen omtaler steinlegningene: ”Tilbake staar da at

omtale de steinlægningene som er nævnt under skildringen av utgravningen, og som fandtes paa et par steder, vistnok i alt tre stykker” (Brøgger 1917b:143). Selv ved saumfaring av dagbøkene finner vi ikke omtale av flere steinleggninger enn de to som ovenfor er beskrevet. Brøgger kjenner ingen analogier til slike steinlegninger. Det disse steinlegningene har felles med gravliknende konstruksjoner er tilstedeværelsen av rent trekull. Funn av rent trekull kjennes fra mange storhauger og det går igjen i ulike kontekster også i Osebergfunnet:

”I N. skakts V. kant saaes nogen tommer **under** den gamle jordoverflate spor av **kul**, ubetydelig (Gustafson 1904:15. juli). ”I laget S for masten træfes undertiden litt kul, maa være tilfældig nedkommet” (Gustafson 1904:20. juli).

Det var ikke uvanlig at arkeologer som drev utgravninger var så gjenstandsorientert at slike kullforekomster ble sett på som tilfeldige forstyrrelser og marginalisert. Det burde være en oppgave i seg å utrede mer omkring tilstedeværelse av rent trekull i ulike gravkontekster (jfr. Gansum 1994, 1995, Opedal 1998, Gansum & Kaliff in prep., Gansum & Østigård 1999, Vestfoldminne).

Det synes som om det ble spadd ut en ca 23 meter lang grop til kjølen av skipet. W.C. Brøgger regnet ut at det var tatt ut i underkant av 100 kubikkmeter leire for å plassere skipet (W. C. Brøgger 1917:183). I løpet av dette arbeidet over-

lagrer noe av den utspadde leiren markoverflaten. Arne Emil Christensen har formidlet denne viktige iakttagelse: "Haugen må delvis ha vært bygd før gravferden. Det kan vi se av torven som haugen er bygget av. Den har forseglet og bevart vårblomster på den gamle markoverflaten, mens det i gravkammeret ble funnet høstblomster" (Christensen 1992:80, Schetelig 1917:210). I tillegg ble det og funnet villepler og blåbær deponert i ulike bøtter (Holmboe 1917, 1927). Vi nærmer oss et minimums tidsspenn for haugbyggeriet på 4-5 måneder.

Christensen mener at leiren som overlager vårblomstene indikerer at deler av haugen allerede var bygd forut for gravferden. I og for seg er vi enige, men vår tolkning avviker ved at vi ønsker å se hele oppføringen av monumentet som ledd i en rituell/religiøs prosess. Selve nedleggingen av individene er bare del av helheten i døderitualene.

Det vi kan slutte er at det foregikk aktivitet i forbindelse med anlegget av steinlegningene samt at det ble gravd en grøft til kjølen. Dette arbeidet har skjedd på våren.

Fase 3, plassering av skip

Skipet blir trukket fra opplagringsstedet ved sjøen og satt på plass i gropen som var spadd ut for kjølen. Denne handlingen kan ha skjedd relativt kort

tid etter at hauglokaliteten var klargjort med sjakt til støtte for skipskjølen. Den påfølgende fasen vi har isolert kan og ligge nær i tid.

Fase 4, Gravkammeret blir satt opp

I 1993 ble de dendrokronologiske dateringene av tømmeret i Oseberghaugens gravkammer datert til 834 (Bonde & Christensen 1993:157). Analysene viste at tømmeret var felt tidlig på sommeren. Kan vi anta at tømmeret ble benyttet samme sommer til gravkammer-konstruksjonen? Sikre kan vi ikke være, men sannsynligheten for at tømmeret ble hugget for anledningen er der. Arbeidet med gravkammeret kan ha foregått på sommeren. I denne fasen av haugbyggingen har de som arbeidet med å reise monumentet begynt å spa torv. I alt er det beregnet at det gikk med 33 hektar torv i haugen, og torven er tatt i nærheten av haugstedet (W. C. Brøgger 1917:187, Holmboe 1917). I samme tidsrom er det og sannsynlig at arbeidere ble satt til å bryte stein i fjellskråningen mot nordøst, til sammen regnet W.C. Brøgger med at det hadde gått med 70 tonn steinmasser, og steinen var brutt og noen tildannet (W.C. Brøgger 1917:184).

Kammeret ble reist aktenfor masten. Det vil i vår historie framgå at gravkammeret ble bygd ferdig, men med et unntak; sørgavlen synes å ha vært åpen, et forhold som vi vil lenke til en annen fase i haugens historie.

Fig. 2. I forskipet ble det lempet mengder med brutte steinblokker (Bind I: fig. 75). En av blokkene var tydelig tildannet ved uthuling. Under bildet står det: "Oven til i billedet sees en av de store skarpe stener med en grund cirkelrund uthuling, som maa være kunstig". Det kan ikke være tvil om at uthulingen har en oppsamlingsfunksjon, og det kan være nærliggende å tenke seg at den ble benyttet i ritualene. Hvis det var flytende væske som skulle helles opp i uthulingen kan vi tenke oss flere assosiasjoner: Suttungs mjød kom ut fra fjellet ved Odins list, offernes blod i blotbollen er en annen mulighet. Slike mytologiske motiver er det flere av i Osebergfunnet.

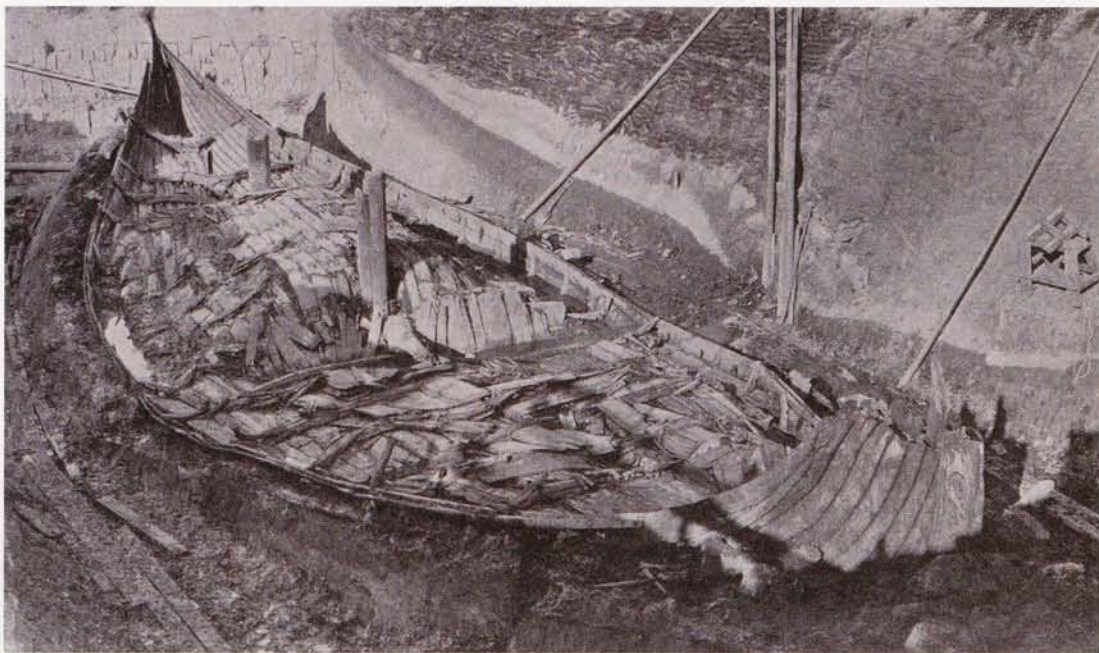

Fig. 3. Det skulle ikke by på de store problemene å erkjenne skillene i jordlagene i østprofilen (Bind I: fig. 89, se og fig. 63). Skillet mellom det omtalte lyse og mørke parti er og tilstede i vestprofilen nedenfor. Haugen har altså en todelt konstruksjon.

Fig. 4. I vestprofilen ser vi tydelig skillet mellom det lyse og det mørke partiet som Brøgger beskriver (Bind I: fig. 58, 59). Stratigrafisk kan vi dele haugen i to større konstruksjonsfaser hvor det mørke partiet torver viser at den nordre delen av haugkonstruksjonen er bygd først.

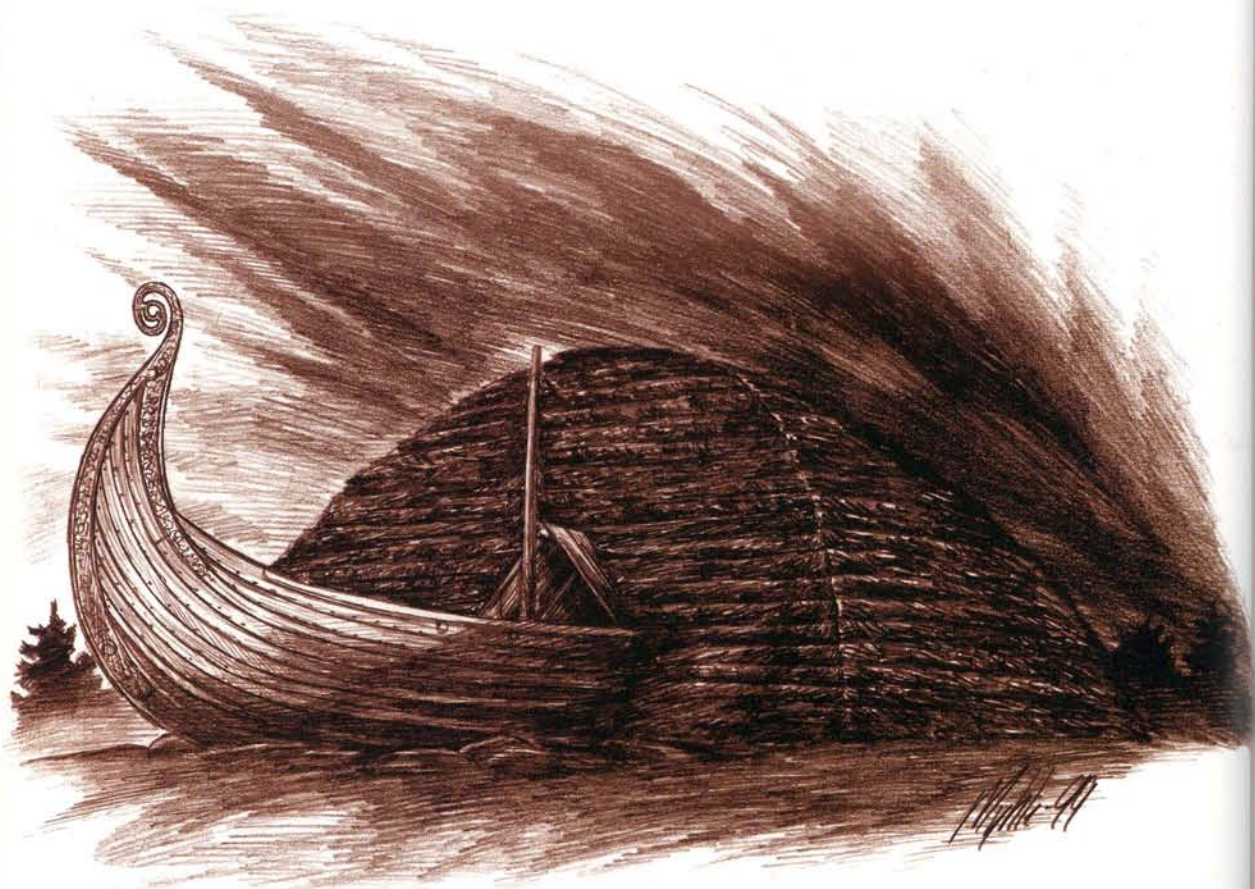

Fig. 7. Tegning av forskipet som stikker ut av nordre halvdel av haugen. En rituell scene hvor myter kan gjennomleves. (Tegnet av Morten Myklebust).

Fase 5, akterskipet innredes og nordre halvdel av haugen bygges

Skipet er plassert og står støtt. Gravkammeret er reist, med en åpen gavl mot sør. Det er nå en stratigrafisk tilnærming virkelig gjør handlingsrekkefølgen illustrerende. Jordlagene i haugen er på ingen måte ensartede, og nettopp disse forholdene vil vi trekke eksplisitt fram. Brøgger beskriver og forklarer forholdene på et utmerket sett:

"I *vestre skaktvegg* vil man paa billedene, særlig paa fig 58 og 59, kunne iagttå en høist eendommelig fordeling av torven, idet et ganske *mørkt parti* torv staar skarpt imot et *lysere parti*. Det mørke parti kiler seg litt ned i det lysere, hvilket viser sig noget overdrevet i billedet paa grund av perspektivet; men det er aldeles tydelig lagt op

forskjellig fra dette. Dette skille gjentar sig ogsaa i *østre skaktvæg* paa nogenlunde samme høide og var her like tydelig utviklet. Paa lengdeprofilen i pl. II og III vil man tildels kunne erkjenne denne forskjellige fordeling av torvlagene, og iagttagelsene viser at skillet mellom den lyse og den mørke torv gaar over gravkammeret, nærmere dens søndre gavl ved masten. Like viktig er det at lægge merke til at skillet gaar helt tilbunds i haugen i begge lengdeprofiler. Forklaringen paa dette ganske iøinefaldende fænomen, som blev iagttat hele sommeren 1904 av utgraverne, maa ganske enkelt være den, at her speiler sig to skilte avsnit av haugens oplægning. Det mørkere parti av torven kan ikke gjerne opfattes som minde om en skakt som er tat op og siden fylt igjen. Heldningsvinkelen av dets grænselinje mot det lysere parti vil endvi-

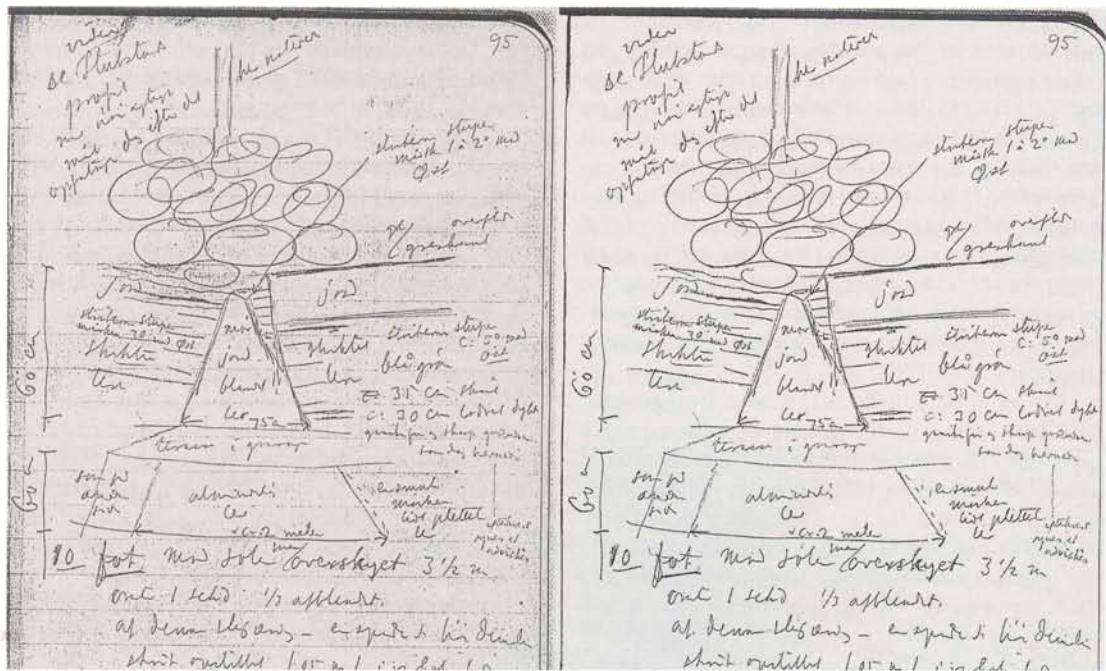

Fig. 6. Skisse i dagbok 20 juli før og etter bearbeiding. Å rense en tegning i et dataprogram er i høyeste grad en tolkning det knytter seg kildektisike aspekter til, men det kan være virkningsfull argumentasjon. Vårt arbeid med denne skissen har begrenset seg til å legge hvite felter over det vi har ansett å være bakgrunnsstøy.

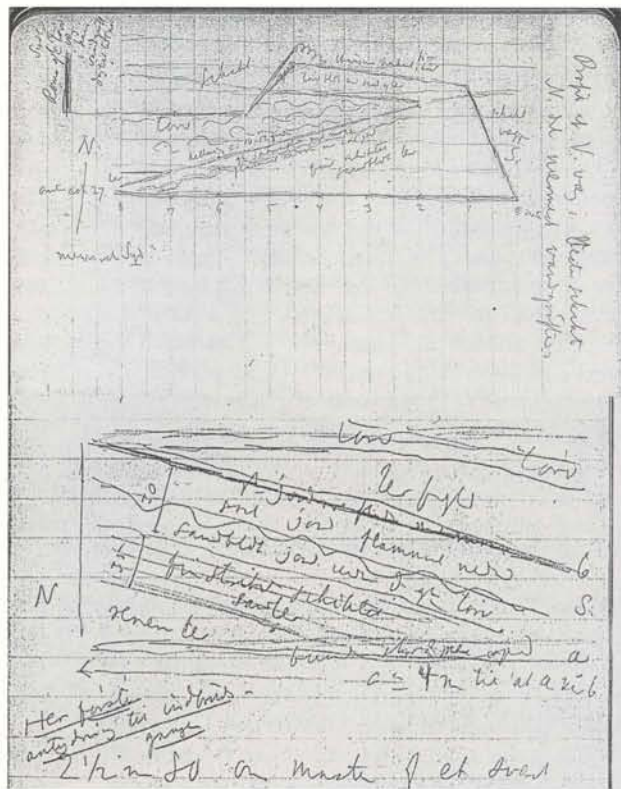

Fig. 5. To skisser fra Gustafsons dagbok, 12 juli, som vi har scannet og satt sammen, for å vise at Gustafson var opptatt av lagenes helingsvinkel. Han diskuterer ikke videre implikasjoner ut fra den dokumenterte stratigrafiske situasjonen.

dere gjøre det klart, at det maa være det sistnævnte som er det seneste oplagte. Skulde det lysere parti være lagt op først, maatte dette uvilkaarlig skraane den motsatte vei av hvad det nu gjør. Er denne iagttagelse riktig, da fører den til den slutning, at *partiet fra forskibet henimot gravkammerets midte er det som sidst er lukket til i haugen*. Man har m. a. o. lov at tænke sig at oplægningen av haugen, efter som begravelsen begyndte at bli færdig, er skedd først i akterskipet, og at det er forskibet med den nærmest tilgrænsede del av gravkammeret som er lukket sidst" (Brøgger 1917b:136-137).

Denne stratigrafiske beskrivelse Brøgger gjør med henvisning til fotografier er i liten grad å gjenfinne i dagbøkene til Gabriel Gustafson. Gustafson dokumenterte, uten å gjøre seg slike refleksjoner i dagboken (se fig. 5). Brøgger deltok selv noen uker i utgravningsarbeidet og har ved selvsyn betraktet stratigrafien. Brøgger underbygger sin analyse med å vise til funnforholdene i akterskipet sett i realsjon til forskipet. I akterskipet lå gjenstander og oksene som var ofret i en åpenbar orden, og med relativt lite stein over. Innredningen av forskipet er strukturert ganske annerledes. Her stopper dog Brøggers tolkning av forholdene. Vår tolkning blir å sparke opp en dør som står på gløtt.

Det mørke partiet med torver viser at gravkammeret og akterskipet ble dekket med torv, og at den nordre del av haugen således blir reist som et tidligere trinn i haugbyggingsprosessen (Gansum 1994:33-34, 1997:32, 1999:469, Røthe 1994:114, Arwill-Nordbladh 1998:183). Det er beskrevet, men vi mener at få har tatt konsekvensen av disse opplysningene når haugbyggeriet skulle vurderes. Det får sceneriske konsekvenser for de resterende handlingene som ble foretatt på den rituelle arenaen. Fra et nesten halvt jordkulesegment stikker forskipet med ornert stav og med med åpen gavnl til gravkammeret ut: Kan den rituelle arena få et mer symbolmettet uttrykk? Et forskip åpent for handlingenes crescendo.

Fase 6, den rituelle arena

Ut av et halvt kulesegment stikker nå forskipet. Den rituelle arena er et skip halvt forseglett halvt eksponert. Stavnen mot sør med forskipet som scene henvender seg til omgivelsene slik at amfivirkningen blir påtagelig. I omtalen av landskapet er topografien på stedet slik at det er mulig for mange mennesker å overvære og se fra øst, uten at

stedets intime og visuelt avgrensede karakter dempes. Det er i forskipet og gravkammeret vi finner vogn, sleder, senger, dyrehodestolper, rangler, dyreofre m.m. samt kvinnene.

I gravkammeret blir det så satt inn senger, lagt inn dundyner, vevsaker, små bøtter samt store mengder vevde tekstiler blant annet billedvever som avbilder store opptog. Det ble båret inn trekister, det er funnet to trekister med lås og beslag, men opprinnelig kan det ha vært opp til 8 kister til. Rester etter de ødelagte kistene er funnet i innbruddslagene. Fire dyrehodestolper med tilhørende rangler ble og lagt inn gravkammeret. Dyrehodestolpene lå med tau gjennom kjeften. Tauet var i den andre enden festet til et skaft med ringer av jern, såkalte «rangler». Ranglene består av metallringer som er trædd inn på en større oval jernring, som er lenket til et skaft. Hva dyrehodene og ranglene er brukt til er uklart, men de gir inntrykk av å dekke kultiske funksjoner.

Kvinnene ble så lagt inn i gravkammeret. Om den ene fulgte med den andre som offer eller ei vil bli diskutert nedenfor. Hvis det har foregått en ofring, så har den funnet sted i denne fasen av haugleggingsritualet, som del av hendelsen på den rituelle arena.

Sørgavlen til gravkammeret er lukket med plank. Det er ikke gjort forsøk på å tilpasse planken selve gavnlåpningen (Brøgger 1917a:31, Schetelig 1917:211). Det foreligger minst to muligheter. Den ene kan antyde at gavlen ble lukket etter at deponeringene i forskipet var avsluttet. Dette kan ha skjedd ved en form for gang mellom det mørke og lyse parti av torven før den lysere torven ble lagt mot den mørkere. Alternativt er gavlen lukket før den massive deponeringen av gjenstander og dyr blir gjennomført i og utenfor forskipet.

Gjenstandene er lagt ned i forskipet, og det etter en rituell orden. Gunnhild Røthe har gått i rette med tolkningen om at fordelingen av gjenstander i forskipet utelukkende er resultat av et pågående kraftig gravøl (Røthe 1994:89). Oksehudet i sengen er neppe resultat av fylleslag, i det vi kan knytte mange mytologiske motiver til en slik symbolikk, det være seg hieros-gamos motivet eller agnen Tor brukte for å få Midgardsormen på kroken. Over gjenstandene er det deponert ti halshuggete hester og tre hunder. Dyreofringene har stenet forskip og området utenfor med blod. Det lå også halshuggete hester utenfor forskipet, sammen med den halshuggete oksene.

Ut fra de botaniske undersøkelser så ble gravnen lukket i august eller september, kanskje helst september (Holmboe 1917:205, 1927:53).

Fase 7, haugbyggeriet fullføres

Det blir påført store mengder bruddstein over de deponerte gjenstandene og dyrene i forskipet. For disse handlingene bør det søkes rituelle og religiøse forklaringer. Skipet lå da med tre årer ut gjennom årehullene. Skipet var samtidig festet til en stor steinblokk med en diger trosse forut, samt fylt opp med steinblokker i forskipet (se fig. 2). Om Osebergskipet skulle forlate eller gjøre landgang på symbolsk vis, vil vi aldri kunne avgjøre. Uvissheten og de åpenbare motstridende krefter synes å være forent i det materielle uttrykket.

Å feste skip er kjent i fra skriftlige kilder, blant annet Gisle Surssøns saga, hvor Gisle sier: "Ikke kan jeg feste skip, om vinden tar dette" (Røthe 1994:130). Gisle lempet en stor blokk opp i Torgrims båt. Denne handlingen har hatt en tilsiktet betydning, men om det var et symbolsk uttrykk for et bestemt ideinnhold eller en kontekst-bundet materiell kommentar og parallel til en annen begravelse i sagaen, er et åpent spørsmål (Arwill-Nordbladh 1998:161).

Den søndre delen av haugen blir så dekket av torv, og haugens form og størrelse ferdigstilles. Da haugen var ferdig var det enten september

En sosial setting for . . .

Hvordan kan sette ord på det som fant sted i Slagendalen høsten 834? Vi vil prøve å skildre hendelsene gjennom øynene på et tenkt vitne som deltok i byggingen av Oseberghaugen.

Teksten er analytisk lagt opp slik at Hun, er kvinnen som haugen ble reist over. Hun har en innflytelse på hvordan gravarrangementet skulle gjennomføres. Mennesker som Hun har hatt sosialt fellesskap med blir i teksten omtalt som De. En slik benevnelse definerer De som "de andre", det vil si beslutningstagere i haugleggingsprosessen. Kunnskapen som ligger bak konstruksjonen av Oseberghaugen, er skjult for oss i dag. Det er dermed vesentlig at den også til en viss grad blir skjult overfor leseren og øyevitnet. Øyevitne har ikke tilgang til forklaringene eller begrunnelsene, men forholder seg til det De eller Hun har bestemt. Dette synet på kontroll av kunnskap, sosial avstandstand, gjennomsyrer eksempelvis eddadiktene. I skildringen tar vi ikke stilling til om Hun er ung eller gammel, men benevner det andre individet som kvinnen. Øyevitne er dermed distansert og fremmedgjort for begrunnelsene. Han og hans likesinnede opptrer som vi. Vi kan og være leserenens og arkeologenes representanter som beskriver det vi ser, men ikke fullt ut forstår.

. . . en øyevitneskildring

«Da Hun døde på våren ble det gjort forberedelser til haugbygging. De valgte å legge haugen nede på den fuktige gressbevokste sletten ved det smale elveleiet. Der gravde vi en grunn grop. Skipet dro vi oppover den smale slyngete elva. De siste lengdene fra elveskillet trakk vi skipet over marken og plasserte det i gropa med forstevnen mot sør. Slik lå skipet mens vi rustet det ut med nye årer, nytt anker og annet nødvendig utstyr. På sommeren felte vi trær som ble brukt i gravkammeret. I august sto gravkammeret ferdig. Da innvidde De gravskipet ved en seremoni. De ofret en okse som vi la i akterskipet sammen med kjøkkenredskap. Vår oppgave var nå å bære stein og torvslette akterskip og gravkammer. Vi sleit med trespadene i den tunge fuktige torvjorda. Jeg er ikke sikker på hvor Hun var mens vi bygget haugen, men vi følte Hun var tilstede. Tidlig på høsten ble folk tilkalt fra fjern og nær. De var enige om at kvinnen skulle følge henne videre. Sletten og forskipet brukte De som scene. Først ble vognen der Hun lå trukket fram mot skipet. Vevde kleder som Hun og kvinnen hadde lagd viste mennesker og dyr i opptog, bilder som utspilte seg foran mine øyne! Sleder og senger tok vi fra hverandre og la på dekk i forskipet. Folks rop og dyrenes hyl hisset opp alle som så på. 15 hester ble halshugget og flere ble lempet opp i forskipet som lå badet i blod. En okse ble halshugget og De la det store kjøttfulle hodet i en av sengene. Spenningen bygde seg ytterligere opp da Hun ble ført ombord. Hun lå på en bære kledd i fine tøyer, og vi kunne se at Hun var i oppløsning. Kvinnen ble ført fram og ofret. Så lukket De gravkammerets sydgavl og vi lempet steinblokker over forskipet. I mange dager la vi torver over forskipet helt til haugen var forseglet og hadde fått den runde formen. Vi vil minnes denne høstkvelden, men vi vil aldri fullt ut forstå hva vi så».

SKELETDELENE I INDBRUDSLAGET

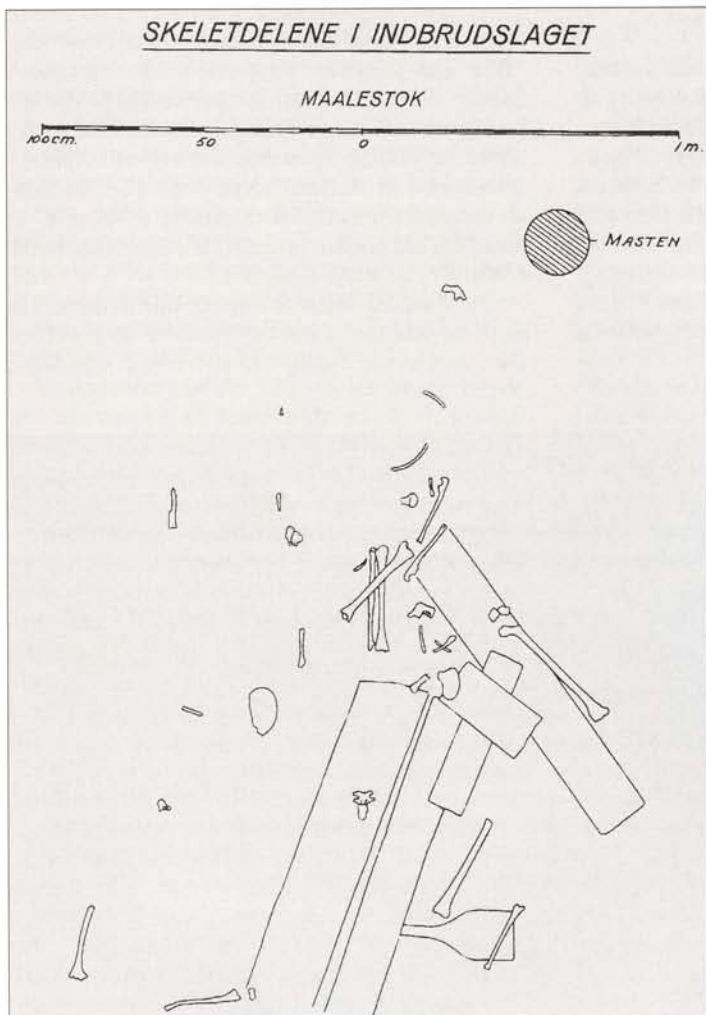

Fig. 8. Skjelettene presenteres på Pl VIII, og vi gjengir plansjen i en bearbejdet form, hvor vi har markert tibia og fibula. Schreiner gjør ingen notis av at tibia og fibula ligger i anatomisk riktig leie. Han mener at begge individ er skjelettert ved haugbruddets tid (Schreiner 1927:108). Vi stiller oss undrende til disse funnomstendighetene. Det finnes åpenbart mange tolkningsmuligheter.

eller oktober, og en mer enn 4 måneder lang prosess var fysisk brakt til ende. Dette tidsspennet kan gi oss en pekepinn om døderitualer som ikke minner om vår tids gravferd.

NOEN FORELØPIGE TOLKNINGER

Kvinnene

Om begge kvinnene ble gravlagt, eller om den ene ble ofret med den andre i et religiøst rituale er et spennende spørsmål (Arwill-Nordbladh 1998b). Menneskeofring er vel dokumentert i vikingtid. Den eldste kvinnen som er best bevart kan være ofret med den yngre, som kan ha død en naturlig død. Det er også mulig at den eldre kvinnen var hovedpersonen og at den yngre kvinnen ble tatt av

dage ved slag mot skallen (se nedenfor). En annen tolkning er at kvinnene døde samtidig av sykdom, og endelig kan vi ikke utelukke at det er mor og datter som ligger i haugen.

Det kan være av interesse å gi noen detaljer om den eldre kvinnen, ca 60-70 år (Schreiner 1927:92). Hun var sterkt preget av kronisk leddgikt i det meste av kroppen, og virvlene i halsregionen var sammenvokste og fiksert i en framoverlutet posisjon (Schreiner 1927:102). Det som var bevart av kjeve, viser to tomme alveoler (2. og 3. molar) og en gjengrodd (1. molar) (Schreiner 1927:88). At kvinnen må ha vært ganske tannløs er sannsynlig. Hun er beregnet å ha vært ca. 1,55 m høy, men på grunn av krokryggethet har hun neppe vært over 1,5 m. (Schreiner 1927:103).

Den yngre kvinnen var mellom 25 og 40 år (Schreiner 1927:107). Det var kun fragmenter

igjen fra skallen, kjevene med tenner samt et kragebein.

Vi vil argumentere ut fra to alternative tolkninger:

- A) For at den yngre kvinnen var hovedperson, og den eldre kvinnen en som fulgte den yngre i døden.
- B) For at den eldre kvinnen var hovedpersonen, og at den yngre kvinnen var posisjonert lavere enn den gamle kvinnen.

Alternativ A, yngste kvinnen var hovedperson

Argumentasjonen for vårt standpunkt er som følger: Skjelettdelene lå dels i gravkammeret og dels i innbruddsgangen. Det er mer og bedre bevarte skjelettdeler av den eldre enn den yngre kvinnen (Schreiner 1927). En iakttagelse som kan være viktig er at noen av skjelettdeler fra den eldre kvinnen ligger i anatomisk riktig orden (se pl. VIII, fig. 8). Hvis den yngre kvinnen døde først, lå hun død sommeren over. Det er da sannsynlig at kvinnen ble lagt i en midlertidig grav, som første ledd i et lenger døderituale (jfr Østigård 1998, *in prep*). En liminal fase, mens forberedelsene for hauglegging pågikk. Det er og sannsynlig at liket vil bære preg av en slik liminal fase på 4-5 måneder og at nedbrytningsprosessen var godt igang da hun ble lagt i gravkammeret (jfr Arrenius 1983:67, Ramqvist 1992:144).

Vi kan videre argumentere for at den eldre kvinne ble rituelt drept i forbindelse med ofringene samtidig med vår analytiske fase 6, som høydepunkt for ofringene på den rituelle arena. Hun ble så lagt i gravkammeret, som så ble lukket.

Vi forestiller oss at bevaringsforholdene, som har vært optimale for epler og blåbær, også har begunstiget bevaringen av den eldre kvinnens legme. Levningene av den eldre kvinnen vil være i en annen forfatning enn den yngre kvinnen da haugbruddet fant sted, relativt kort tid etter haugleggingen. Skjeletteringsprosessen var da godt igang. Da haugbryterne slepte de døde opp av gravkammeret var den eldre kvinnens legme ikke fullt ut skjelettert, hvilket den yngre kvinnens lik sannsynligvis var. Deler av den eldste kvinne ble liggende i innbruddsgangen, og omrotet i og med innbruddet, men med skinnebein og leggbein i anatomisk orden.

Alternativ B, eldste kvinnen var hovedperson

Den eldre kvinnen har vært uproduktiv hvis vi betrakter henne i et funksjonelt nytteperspektiv for gårdsdrift. Full av forkalkninger var hun som følge av leddgikt, tannløs og krokrygget. Hun kan imidlertid ha vært i besittelse av autorative kunn-

skapsressurser for eksempel innen kultus og religionsutøvelse, derigjennom kan hun ha utøvet makt og hatt vesentlig innflytelse på eller utgjort del av det lag av samfunnet som forvaltet den offisielle kultutøvelsen. Kvinnen kan ha hatt egen-skaper som ei volve, vært i besittelse av krefter som i skriftlige kilder tiltenkes jotunkvinner (jfr Steinsland 1986, 1991). Forklaringen Schreiner kommer med synes ikke lenger troverdig at hun var et lite tap for samfunnet som offer til den døde (Schreiner 1927:108). Kanskje nettopp hun var den mektige gamle volven som visste å se inn i framtiden og framsi skjebnen?

For det er trekk ved den yngste kvinnen som slett ikke synes å peke på et dronningliv:

Den yngre kvinnen var mellom 25 og 40 år. Det var lite bevart av hennes skjelett, men interessant nok opplyser Schreiner følgende: "Hele hjernekallen har åpenbart været utsat for et sterkt tryk fra siden før den er blitt sprængt. Både høre del av pandebenet og den tilstøtende del av høre isseben er tydelig flatttrykt. De fleste av brudlinjene er åpenbart av temmelig gammel dato. En uttalt farveforskjel mellem de to hovedstykker av pandebenet taler for at de længe har ligget skilt fra hverandre i forskjellige jordlag" (Schreiner 1927:104).

Kvinnens skalle har blitt sprengt forut for eller samtidig med haugbruddet, og kan ikke være resultat av press fra jordmasser, da det vanskelig lar seg forene med fargeforskjell som følge av deponering i ulike jordlag. Gravkammeret var ikke brudt sammen før haugbruddet. Hva som da skal forstås med: "et sterkt tryk fra siden før den er blitt sprængt" er et meget interessant spørsmål. Likedes omtalen av denne kvinnes høye kragebein, som Schreiner beskriver slik: "Det gjenværende stykket har en længde av 93 mm. Langs randen av brudstedet findes tydelige kallusrester, disse fortsætter også indover brudflaten. Det har således åbenbart på dette sted været et brud av kravebenet som endnu ikke var fuldstændig tilhælet ved dødens indtræden" (Schreiner 1927:107). Begge kvinnene har klare spor etter utviklede muskelfester, hvilket indikerer at de har bedrevet former for kroppsarbeide, veving? Den yngste kvinnen har altså et brukket kragebein, og hennes skalle var enten sprengt ved dødens intreden eller samtidig med haugbruddet. Det er indisier som viser til voldelig behandling. Den behandlingen som Ibn Fadlan beskriver ble trellkvinnen til del har vel noen likhetstrekk hos den yngre kvinnen, uten at vi behøver forestille oss en identisk behandling?

Kronargumentet som ble brukt for å bestem-

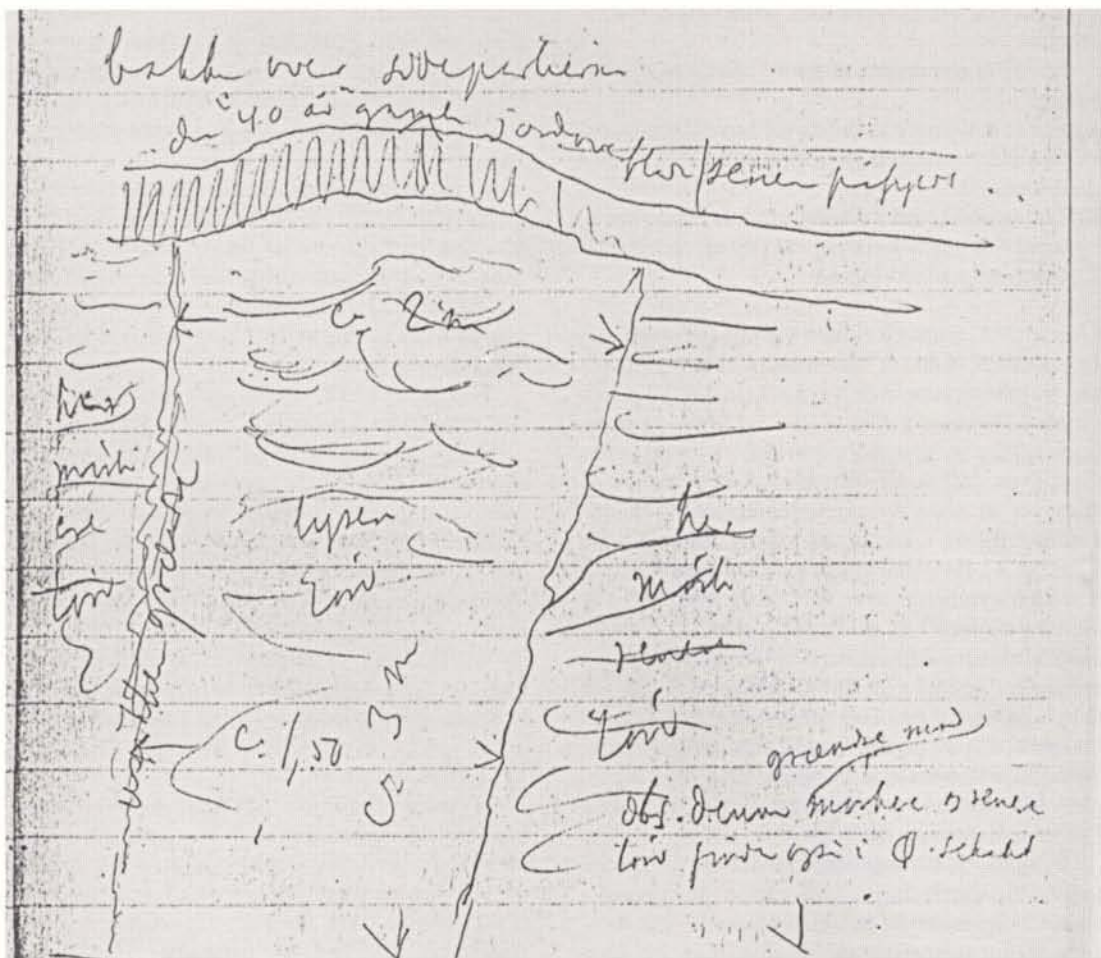

Fig. 9. Skisse fra Gustafsons dagbok 19. juli. Han ble tidlig klar over at haugbruddet hadde vært omfattende. Det står påført tekst nede i høyre hjørne: "obs. Denne grense med mørkere og renere tørv finnes også i Ø. skakt". Under skissen har han skrevet: "Det ser ut som om det hadde været optat et skakt her?? Og senere igjen fylldt ved atter at kaste tørverne ned. Rimeligvis en grense ved torvens oplagning" (Gustafson 1904:19. juli).

me den yngste kvinnen som dronning var bruken av tannstikker, som en kulturens forfinelse. Det er slitasjemerker ved tannhalsene: "Det er indlysende, at de her beskrevne furer på tændene må være frembragt ved flittig bruk gjennom længre tid av en metalnål som er brukt som tandstikke" (Schreiner 1927:106). Mon tro om ikke slike slitasjespor kan være resultat av tilgang på synåler? Det er ingen motsigelse med høy sosial rang og syarbeider (Ingstad 1992a:206-207, 1992b:216-218, Arwill-Nordbladh 1998a:203). Det betyr ikke med nødvendighet at den yngste kvinnen var dronning, men kanskje en kvinne som sto den gamle kvinnen nær, enten det var personlig eller i form at et skjebefellskap.

Hvis det skal utlegges en sosial posisjon ut fra skjelettet materialet, så blir det vanskelig å være sikker på om den ene hadde sosial forrang. Det finnes gode argumenter for dem begge.

Kildekritiske bemerkninger, haugbruddene

Alt kunne vært så enkelt, hvis det ikke var for alle innvendinger man kan gjøre av kildekritisk art. Det er flere som har gravd i haugen og komplisert forholdene etter at haugbyggerne var ferdige. Spor etter det første haugbruddet ble tidlig oppda-

get. Etterlatte fragmenter av gjenstander fra gravkammeret ble funnet i jordlag over forskipet. Gustafson omtalte dette meget tidlig som innbruddsgangen:

”I N. skakt omtrent mitt for gravkammeret ses i tørv-væggen et lysere parti, der er særlig tydelig i N-kanten, mindre tydelig, men dog skjønkelig (sic) i Syd. I dette parti forekommer tørvlaget ogsaa paa sedvanlig maate buet og foldet = særlige byrder, men hele partiet er lysere d.v.s. mere sandblandet og oventil synes det at gaa op i en liten bakke over sidepartiene. Nordenfor baarens findested – her overalt dækket av sandblandet ler ned til torvlag. Paa dette ligger rester av fjær etc. og derover trærester etc. Men tørvlaget skraaner nedad og blir altsaa dypere mot nord = mot masten, hvilket altsaa ogsaa kunde tale for et indbrud denne vei” (Gustafson 1904:19. juli).

Dette første haugbruddet ble antagelig foretatt relativt kort tid etter haugleggingen. Haugbryterne har arbeidet målrettet over flere dager, og det må ha vært en stor offentlig begivenhet (Brøgger 1945, Myhre 1994, Opedal 1998). Tanken om at det har skjedd i hastverk, i nattens mulm og mørke, må vi avvise. En 2-3 meter bred sjakt med lengde på over 10 meter og en gjennomsnittlig dybde 2 meter, gravet med trespader, finner ikke sted en stille aften! Haugbryterne har gått inn fra sør og direkte mot gravkammeret, som de har brutt opp taket på. Gravkammeret har altså vært intakt da haugbryterne romsterte der. De har visst hva de skulle ha, og de fleste av kistene i gravkammeret var brutt opp, en var fullstendig urørt. Denne seleksjonen indikerer at de som foresto ødeleggelsene, enten var de samme som hadde bygget haugen, eller at noen som hadde vært med å bygge haugen ble presset til å vise vei. Vi drister oss til å påstå at det neppe kan være mer enn 50 år mellom haugbygging og det første haugbruddet, snarere kortere tid.

Etter haugbruddet synes det å være et opphold i tid, men det synes viktig å poengtere en vesentlig ting ved innhenting og ivaretagning av gjenstander som kan vitne om flere besøk: I funnlisten for 1903 står det under “Diverse småsaker” bl.a. om funn av leirkarskår: “(g) Endel benrester (en liten hjernesalle, laarben, hestetand ? etc. Ser altsammen meget nyt ut).....k) En hel del rask, trækul, moderne lergods” (Brøgger 1926:18). Rasket er kassert står det i margin. Disse funnene ble gjort sammen med tøyrester og dun i gåseøymønster, rester av tønne, taustump o.l. Brøgger konkluderer: “Alt dette - uten betydning - er dels fra Roms utgravning 1903, dels fra den forberedende utgravning i mai - juni 1904” (Brøgger

1926:18). Det er leit at slike funn i haugfylla ikke ble tatt vare på, for slike funn forteller også om at mennesker har forholdt seg til haugen og stedet senere.

Det er kjent at det i slutten av forrige århundre var flere forsøk på å bryte haugen, men at disse ikke lyktes på grunn av vann- og stankforhold (Svendsen 1959:113-126). Vi har følgende oversikt over de som har gravd i haugen: Den tidligere forpakteren på gården Øde Oseberg, Johannes Hansen, skal ha gravd i haugen, men uten beretning om funn. Neste som gravde i haugen var Paal Roberg. Han gravde i haugen i årene 1896-97, og skal i følge Jørgen Roberg, en av Gustafsons grave, ha kommet ned på større treverk (Gustafson 19. oktober 1904). Han fortalte dette til Løken og O. Rom som, i følge Jørgen Roberg, undersøkte haugen med stang og forvisset seg om at det var et ”skib”. Gårdbruker Oskar Rom gravde i haugen 3-7. august i 1903 og han meldte funnet til Oldsaksamlingen. Professor Gustafson foretok prøvegravning 10-11. august i 1903. I mai 1904 foretok ingeniør Darre Jensen på oppdrag av Gustafson, en prøvegravning for å avgrense skipets størrelse, og gravde blant annet ved forstavnen. Den arkeologiske undersøkelsen ble gjennomført fra 13 juni til 1 november 1904 av professor Gabriel Gustafson.

Det er også viktige kildekritiske aspekter rundt Oskar Roms gravning i 1903. Brøgger framstiller det slik at Rom kun hadde brutt opp deler av planken i takkonstruksjonen av gravkammeret, og passer på å gjenta dette i funnlisten av 1903 (Brøgger 1926). Den oppryddingen Brøgger foretar for å fjerne tvil og usikkerhet omkring Roms gravning, synes det ikke å være grunnlag for og opprettholde. Oskar Rom leverte en ornert del til et slededrag til Gustafson i august 1903. Resten av slededraget lå nede ved masten i forskipet. Hvor Rom var og ikke var i gravkammeret og i forskipet nede ved masten er uklart.

Veien videre

Vi ønsker å arbeide videre med Osebergfunnet og dets historie. Det har i liten grad vært forsøkt å analysere prosessen fra de respektive deltakernes posisjoner. Vi ønsker å forstå gårdbruker Oskar Roms og professor Gabriel Gustafsons posisjoner, motiver og strategier. Det vil vi gjøre ved å publisere brevmateriale og dagbøker slik at dokumentasjon av prosessen kan bli mer nyansert enn hittil framstilt. Det er også mange spennende problemer omkring haugen og skjelettene som burde

blitt belyst ved nye arkeologiske undersøkelser. Kanskje kan målrettede arkeologiske inngrep tilføre spennende ny viten!

Kilder:

- Arrenius, B. 1983: The cronology of the Vendel graves. *Vendel period. studies* 2, 39-68. The museum of National Antiquities (SHM) Stockholm
- Arwill- Nordbladh, E. 1998a: *Genuskonstrueringer i nordisk vikingetid förr och nu*. Gotarc 9, Göteborg.
- Arwill- Nordbladh, E. 1998b: Att lägga förhistorien tillräta. Om återbegravningen av människoskeletten i Osebergsgraven. I Jensen, O.W., & Karlsson, H. (red.): *Arkeologiska Horisonten*, 28-45. Brutus Östlings Bokförlag. Symposium. Stockholm.
- Bonde, N & Christensen, A.E. 1993: Dendrokronologisk datering af tømmer fra gravkamrene i Oseberg, Gokstad og Tune. *Universitetets Oldsaksamlings Årbok 1991/1992*, 153-160. Oslo.
- A. W. Brøgger 1917a: Osebergfundets historie. I Brøgger, A. W., Falk, HJ. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind I*, 1-122. Kristiania.
- A. W. Brøgger 1917b: Haugen. I Brøgger, A. W., Falk, HJ. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind I*, 123-166. Kristiania.
- A.W. Brøgger 1926: Oseberg-fundet I. 1903 no 1- 1903 no 30 og 1904 no 1 – 1904 no 294. Katalog utført på grundlag av det foreliggende Hovedregister (nu i Oseberg-arkivet). Efter nøie overveielse har jeg ikke fundet aa burde forlate Gustafsons nummerliste. Nummereringen er foretat fuldstændig efter denne, bl. a. ogsaa for paa denne maaten aa bevare utgravningshistorien. Listene og realoversigten bak i boken vil gi alle nødvendige referanser. A. W. Brøgger. Indførsel paabegynt 5/10 1920. Avsluttet 7/10 – 1926.
- Brøgger, A.W. 1945: Oseberggraven - Haugbrott. *Viking* 9, 1-44. Oslo.
- W. C. Børger 1917: Oseberghaugens historie. I Brøgger, A. W., Falk, HJ. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind I*, 123-200. Kristiania.
- Christensen, A. E., Ingstad, A. S. og Myhre, B. (red.): *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, Schibsted, Oslo.
- A. E. Christensen 1992: Gravleggingen. *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, 80-84. Schibsted, Oslo.
- Gansum, T. 1994: Dateringer av Farmannshaugen. *Vestfold-minne*, 31-40. Tønsberg
- Gansum, T. 1995: Jernaldergravskikk i Slagendalen: Osebergshaugen og storhaugene i Vestfold - lokale eller regionale symboler? Upublisert magistergradsavhandling i nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo. Høsten -95.
- Gansum, T. 1997a: Jernaldermonumenter og maktstrukturer - Vestfold som konfliktarena. I Fuglestedt, I. & Myhre, B. (red.) Konflikt i forhistorien. *AmS-Varia* 30, 27-40. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Gansum, T. 1998: Ansvarlig for utforming av fagtekstene ved skilting av Osebergshaugen. Mai 1998. Vestfold fylkeskommune & Tønsberg kommune.
- Gansum, T. 1999: Mythos, logos, ritus. Symbolisme og gravskikk i lys av gudediktene i den eldre Edda. I Fuglestedt, I., Gansum, T. & Opedal, A. (red.): *Et hus med mange*
- rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. AmS-Rapport, 439-503. Arkeologisk museum: Stavanger..
- Gansum, T. & Kaliff, A. *in prep*: Kremasjon og kunnskapsproduksjon. Om branngravskikk og eksperimentell arkeologi. Planlagt artikkelsamling 2000. Gansum (red.). *AmS-Varia*.
- Gansum, T. & Risan, T. *in prep*: Arbeidstittel: Osebergshaugen og primærkildene; dagbøker, brever og kontrakter. Andre historier.
- Gansum, T. & Østigård, T. 1999: En haug med ritualer – Haugar og rikssamlingen. Vestfoldminne, 74-98. Tønsberg.
- Gustafson, G. 1904a: Skibshaugen på ("Rævehaugen") Oseberg i Slagen, Sem, J.L. I d. 13 juni – 31 juli 1904. & 12 oktober – 1 november 1904.
- Gustafson, G. 1904b: Oseberg-fundet II d. 2 aug. – 22 Sept. 1904. (forts. Fortil i I). A.W. Brøgger har gjort avskrift av begge Gustafsons dagbøker. Ferdig skrevet 16.04.1916. Avskriften letter arbeidet med å tolke Gustafsons skrift betraktelig.
- J. Holmboe 1917: Botanisk undersøkelse av torven i Osebergshaugen. I Brøgger, A. W., Falk, HJ. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind I*, 201-205. Kristiania.
- J. Holmboe 1927: Nytteplanter og ugræs i Osebergfundet. I Brøgger, A. W. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind V*, 3-80. Oslo.
- Ingstad, A. S. 1992a: Tekstilene i Osebergskippet. *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, 176-208. Schibsted. Oslo.
- Ingstad, A. S. 1992b: Hva har tekstilene vært brukt til? *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*, 209-223. Schibsted. Oslo.
- Myhre, B. 1994: Haugbrott eller gravplyndring i tidlig kristen tid. *Fra Hammer til Kors*, 68-85. Borre Historielag. Schibsted Forlag, Oslo.
- Opedal, A. 1998: De glemte skipsgravene. Makt og myter på Avaldsnes. *AmS-Småttrykk* 47. Arkeologisk museum i Stavanger.
- Ramqvist, P.H. 1992: Högom part I. *Archaeology and Environment* 13 University of Umeå
- Røthe, G. 1994: Osebergfunnet - en religionshistorisk tolkning. Upublisert hovedfagsoppgave i religionshistorie. Universitetet i Oslo.
- Schetelig, H. 1917: Graven. I Brøgger, A. W., Falk, HJ. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind I*, 209-282. Kristiania.
- Schreiner, K.E. 1927: Menneskeknoklene fra Osebergskippet. I. I Brøgger, A. W. og Schetelig, H. (red.): *Osebergfundet Bind V*, 81-109. Oslo.
- Steinsland, G. 1986: Giants as Recipients of Cult in the Viking Age. I Steinsland, G. (red.): *Words & Objects*, 212-222. Norwegian University Press. Oslo.
- Steinsland, G. 1991a: *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi*. Solum forlag, Oslo.
- Svendsen, Blom, H. 1959: *Sem og Slagen en bygdebok. II bind, kulturbind I*. Tønsberg Aktietrykkeri.
- Østigård, T. 1998: The deceased's Life Cycle Rituals. Present Cremation Burials for Interpretations of the Past. Unpublished M.A.- thesis in Archaeology. University of Bergen.
- Østigård, T. *in prep*: Mellomfasen i kremasjonsbegravelser. I Kremasjon og kunnskapsproduksjon. Om branngravskikk og eksperimentell arkeologi. Planlagt artikkelsamling 2000. Gansum (red.). *AmS-Varia*.